

17-ASRDA XIVADA ADABIY MUHIT

Хамидхонов Ахадхон

abdulahad.hamidxonov.1996@gmail.com

KIRISH. 17-asr Markaziy Osiyoning siyosiy va madaniy hayotida muhim davrlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Xiva xonligi bu davrda madaniyat, ilm-fan va adabiyotning yuksalishi bilan ajralib turadi. Ushbu asrda adabiy muhit Xivaning ijtimoiy-siyosiy hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ijodiy jarayonlar taraqqiy etgan, shoir va olimlar yetishib chiqqan. Xivaning geografik joylashuvi va iqtisodiy ahamiyati ham bu davrda madaniy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatgan.

Xiva xonligi va adabiyotga e'tibor

Xiva xonligida hukmron bo'lgan Arab Muhammadxon (1602-1623), Abu al-G'oz Bahodirxon (1643-1663) kabi hukmdorlar adabiyot va ilm-fanni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratganlar. Ayniqsa, Abu al-G'oz Bahodirxon o'zining "Shajarayi turk" va "Shajarayi tarokima" asarlari bilan tarix va adabiyot rivojiga katta hissa qo'shdi. Ushbu hukmdorlar tomonidan homiylik qilingan adabiy va ilmiy muhit shoir va olimlar faoliyatining kengayishiga olib keldi. Shu bilan birga, Xiva xonligi ichki siyosatida ilm-ma'rifat va adabiyotga qaratilgan e'tibor madrasalar faoliyatini kengaytirishga, kitoblar rivojlanishiga ham imkon yaratgan.

Shoir va adiblar ijodi

17-asr Xiva adabiy muhitida ko'plab shoir va adiblar yetishib chiqqan. Ularning ijodi asosan diniy, axloqiy va tarixiy mavzularga bag'ishlangan. She'riyatda g'azal, ruboiy va qasida janrlari rivojlangan. Ayniqsa, sufiyona mazmundagi asarlar keng tarqalgan bo'lib, ular orqali inson ma'naviyati va axloqiy tarbiyasi targ'ib qilingan. Shu bilan birga, adabiy muhitda xalq og'zaki ijodining ham o'рни katta bo'lib, dostonchilik va maqollar xalq hayotining ajralmas qismiga aylangan.

Xiva shoirlari orasida turkiy va forsiy tillarda ijod qilgan ijodkorlar ham ko'plab uchraydi. Ulardan ba'zilari o'z asarlarida Xivaning tarixiy voqealarini yoritib, xalq hayotini tasvirlashgan. Bu shoirlar asarlarida milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya va ijtimoiy adolat masalalari ilgari surilgan.

Ilmiy va tarixiy adabiyot

Xiva adabiy muhitining yana bir muhim jihati ilmiy va tarixiy asarlarning ko'plab yaratilganidir. Abu al-G'oz Bahodirxonning tarixiy asarlari bu borada alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari, bu davrda turkiy va forsiy tillarda yozilgan ilmiy risolalar ham yaratilgan bo'lib, ular asosan tarix, astronomiya, fiqh va tasavvuf masalalariga bag'ishlangan. Xususan, Xiva madrasalarida qator ilmiy asarlar yozilib, ular Sharq ilmiy merosining muhim qismini tashkil qilgan.

Bu davrda tarixiy manbalar yozilishining yana bir muhim jihati xalqning etnik o'zligi va tarixi masalasidir. Abu al-G'oz Bahodirxonning tarixiy asarlari aynan shu nuqtai

nazardan alohida ahamiyat kasb etadi. Uning "Shajarayi turk" va "Shajarayi tarokima" asarlari o'zbek va turk xalqlarining kelib chiqishi, urf-odatlar va tarixiy bosqichlari haqida muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Xiva madrasalari va adabiy an'analar

17-asrda Xivada madrasalar ilmiy va adabiy muhitni rivojlantirishda katta rol o'ynagan. Ushbu madrasa muhitida shoir va olimlar ilmiy bahs-munozaralar olib borishgan, adabiyot va ilm-fanni chuqur o'rganishgan. Xususan, arab, fors va turkiy tillardagi asarlar tarjima qilingan va sharhlangan. Bu esa, o'z navbatida, adabiyot rivojiga turtki bergan va yangi badiiy hamda ilmiy asarlarning yaratilishiga zamin yaratgan.

Xiva madrasalarida arab tili va adabiyoti bilan bir qatorda turkiy va forsiy adabiyotlar ham chuqur o'rganilgan. U yerda tahsil olgan talabalarga nafaqat diniy ilmlar, balki tarix, falsafa, mantiq va adabiyotga oid bilimlar ham berilgan. Bu esa Xivada keng qamrovli ilmiy-adabiy an'analarni shakllanishiga yordam bergan.

Xalq og'zaki ijodi va uning ahamiyati

17-asr Xiva adabiy muhitida xalq og'zaki ijodining ham alohida o'rni bor edi. Xalq orasida turli dostonlar, maqollar, ertaklar va qo'shiqlar keng tarqalgan bo'lib, ular orqali milliy qadriyatlar avloddan-avlodga yetkazilgan. Dostonchilik san'ati ayniqsa rivojlangan bo'lib, u Xiva xonligi hududida madaniy hayotning ajralmas qismiga aylangan. Ushbu dostonlarda asosan tarixiy qahramonlar, xalq orzu-umidlari, adolat va ezgulik mavzulari yoritilgan.

Xalq og'zaki ijodi Xiva adabiy muhitining jonli va tabiiy qismidir. Ko'plab xalq qahramonlik dostonlari va lirik asarlar keyinchalik yozma adabiyot shaklida ham saqlanib qolgan. Shuningdek, xalq maqollari va hikmatli so'zlari adabiy asarlar orqali yozma shaklda abadiylashtirilgan.

Xulosalar

17-asrda Xiva xonligi nafaqat siyosiy, balki madaniy-adabiy jihatdan ham rivojlangan hududlardan biri bo'lgan. Xonlar tomonidan adabiyot va ilm-fanga qaratilgan e'tibor natijasida Xivada yetuk shoir va olimlar yetishib chiqqan. Bu davrda yaratilgan asarlar keyingi asrlardagi o'zbek adabiyotining shakllanishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Shuning uchun ham 17-asr Xiva adabiy muhitini o'rganish milliy madaniyatimizning muhim sahifalaridan biri hisoblanadi. Xivaning ilmiy va adabiy an'analari keyingi davrda ham davom etib, 18-19-asrlarda adabiyot va ilmning yangi bosqichga ko'tarilishiga asos bo'lgan.

Xiva xonligidagi madaniy muhit nafaqat Markaziy Osiyo, balki butun musulmon Sharqining madaniy rivojiga katta hissa qo'shgan. U yerda shakllangan ilmiy va adabiy meros bugungi kunda ham qadrlanadi va o'rganiladi.

ADABIYOTLAR RO'XATI:

1. Khalimovich, O. N., Rasuljanovna, I. N., & Shakarovich, G. I. (2020). The Purpose and Outcome of Diplomatic Missions in the II-I Centuries Between Central Asia And China. *Journal of Critical Reviews*, 7(9), 126-128.
2. Rasuljanovna, I. N., & Rakhmonqulovich, K. N. (2020). Trade Relations Between Ancient Bacteria And China On The II-I BC. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2(07), 47-51.
3. Educational Process. *Current Research Journal of Pedagogics* (2767-3278), 2(09), 35-37.
4. Ismatullayeva, N. R. (2022). POSSIBILITIES OF USING THE INTERACTIVE BOARD IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS.«. *O 'zbekiston-Xitoy: Tarixiy-Madaniy*, 77.

